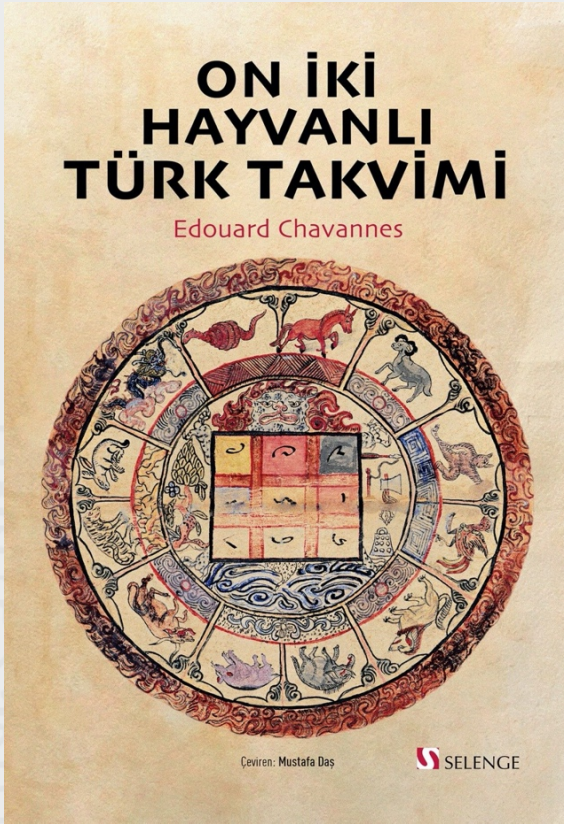

ON İKİ HAYVANLI TÜRK TAKVİMİ

Edouard Chavannes (2020). *On İki Hayvanlı Türk Takvimi*. Çev. Mustafa Daş.
İstanbul: Selenge Yayınları, 80 s. ISBN: 978-605-4944-51-4.

Sinan YAMAN*

Çin tarihi, dinleri ve arkeolojisi üzerine uzman olan Édouard Chavannes (1865-1918) Fransız bir Sinolog ve arkeologdur. Chavannes, Fransa'nın prestijli öğrenim kurumlarından *École Normale Supérieure*'den 1888 yılında mezun olmuştur. Okulun yöneticisi ve iyi bir arkeolog olan Georges Perrot, Chavannes'i Çin'de bilimsel çalışmalar yapması için yönlendirmiştir. Chavannes, başta Çin felsefesi üzerine eğitim almaya karar verir ancak dilbilim, etnografya ve tarih alanında uzman bir şarkiyatçı olan Henri Cordier tarafından o dönem Batı üniversitelerinde az çalışılan bir alan olan Çin tarihine yönlendirilir. Çeşitli eğitim kurumlarında ve önemli hocalardan Klasik Çince ve Mandarin Çincesi dersleri alarak kendisini geliştiren Chavannes, Pekin'e yapılan bir bilimsel

geziye katılmayı başararak Mart 1889'da Çin'e ulaşır. Çin'de yaklaşık beş yıl araştırmalar ve incelemeler yapan Chavannes 1893 yılında Fransa'ya döner. Chavannes'in bilim dünyası tarafından dikkatleri üzerine çekmesini sağlayan en önemli husus epigrafi konusundaki başarısı olmuştur. 1890 yılında yayımladığı "*Le Traité sur les sacrifices Fong et Chan de Se-ma Ts'ien, traduit en français*" (Se-ma Tsien'in Fong ve Çan Kurbanları Üzerine İnceleme) adlı çalışması ile epigrafi konusunda yetkin olduğunu kanıtlayan Chavannes, sonraki yıllarda birçok eser ve anıtta yer alan Çince yazıları Fransızcaya başarıyla çevirerek yayımlamıştır. Chavannes, başta Çin tarihi olmak üzere Çin dinleri, sanatı, arkeolojisi ve epigrafisi üzerine yayımladığı eserler ile Sinoloji alanına önemli katkılar sağlamıştır.

* Dr., Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Halkbilimi Anabilim Dalı,
sinanyaman@hacettepe.edu.tr, <https://orcid.org/0000-0002-6951-3432>

Chavannes her ne kadar ünlü bir Sinolog olarak bilinse de Türkoloji'ye katkılarından dolayı Türkolog olarak da lanse edilebilir. Uygurlara ait Karabalgasun yazıtındaki Çince kısımları tercüme eden (1893) Chavannes'in asıl önemli çalışması, Tang hanedanlığının çağdaşı olan Batı Göktürklerinin tarihine ait Çince vesikaların tamamını Batı kaynaklı çalışmalarla ilişkilendirerek ele aldığı *Documents sur les Toukiue (Turks) occidentaux* (1903) isimli çalışmadır. Bu çalışma Türkoloji için oldukça önemlidir. Mustafa Koç tarafından Türkiye Türkçesine çevrilen bu *Çin Kaynaklarına Göre Batı Türkleri* (2007) adıyla Selenge Yayınları tarafından yayımlanmıştır.

Chavannes'in Türkoloji'ye katkı sağlayan diğer önemli çalışması ise tanıtımını yapacağımız *Le Cycle Turc des Douze Animaux* (1906) adlı eseridir. Bu eser, "On İki Hayvanlı Türk Takvimi" adıyla Prof. Dr. Mustafa Daş tarafından Türkiye Türkçesine çevrilerek Selenge Yayınları tarafından yayımlanmıştır. Daş, yazmış olduğu *ön sözde* söz konusu çalışmanın Türk tarihi ve kültürü açısından çok önemli bir eser olduğunu vurgulamaktadır. Eserin Fransızca olarak yayımlanması ve Fransızcanın çok yaygın olarak bilinmemesinden/rağbet görmemesinden dolayı eserin hak ettiği ilgiyi göremediğini belirtmektedir. Daş, yüz on dört yıl sonra eseri Türkçeye kazandırarak bu alanda yapılacak olan araştırmalar için önemli bir kaynak sunmaktadır. Hâlen Dokuz Eylül Üniversitesi Tarih bölümünde görev yapan Daş'ın bu eser yanında farklı tarihî konular üzerine yaptığı kitap çevirileri ve telif eserleri de bulunmaktadır.

Seksen sayfadan müteşekkil olan bu eser kısaltmalar, ön söz ile başlayıp, girişten sonra müstakil üç bölüm ve sonucun verilmesiyle sona ermektedir. On iki hayvanlı Türk takviminin kökeni hakkında verdiği değerli bilgiler ve bu takvimin Türk kültürünün bir ürünü olduğunu ortaya koyma amacıyla hazırlanan bu kitabın alana katkı sağlayacağı kuvvetle muhtemeldir. Kitap içerisindeki eser, kavram ve kişi isimlerinin orijinal esere sadık kalınarak Çince olarak da verilmesi de ayrıca dikkate değerdir.

Chavannes, kitabının "Giriş" bölümünde Çin kültüründe doğum yılının "sıçan, öküz, kaplan, tavşan, ejderha, yılan, at, keçi, maymun, tavuk, köpek ve domuz" olmak üzere on iki hayvandan birinin adıyla anıldığını ifade etmektedir. Bu on iki hayvanın adını taşıyan yılların Çinlilerin hayatı üzerinde gizemli bir etkiye sahip olduğunu ve bu konunun aydınlatılmasının uygarlık tarihi açısından önemli bilgiler vereceği düşüncesini paylaşmaktadır. Yazar bu konu üzerine hazırlanmış Çince literatürü toplayarak işe başlamaktadır. Ayrıca Çince metinleri incelemeyen önce on iki hayvanlı takvimi kullanan halkların dilinde bu hayvanların isimlendirilmelerini gösteren bir tabloyu paylaşmaktadır. Tabloya göre bu takvimi kullanan asıl halklar: Çinliler, Annamlılar¹, Kamboçyalılar, Siyamlılar (Taylar), Çamlar², Japonlar, Türkler³, Farslar, Moğollar, Mançular ve Tibetlilerdir.

¹ Annam, eski bir Fransız sömürgesi olan ve günümüzde merkezî Vietnam'a denk gelen bölgeye verilen eski bir isimdir.

² Çamlar ya da Çampalar, tarih öncesi dönemlerde Borneo üzerinden Hindîçin yarımadasına gelerek merkezî ve güney Vietnam'da devlet kuran ve çoğunlukla Müslüman olan bir topluluktur (Schweyer, 2005, s. 6).

Çalışmanın birinci bölümü, “Çince Kökenli Metinler/Kaynaklar” başlığıyla işlenir. Bu bölümde yazar, bu takvimle ilgili Çince metinleri bir araya getirmede yararlandığı önemli iki isim olarak Wang Ying-lin ve Tchao Yi’yi belirtmektedir. Chavannes, bu bölümde farklı ülkelerde on iki hayvanlı takvimin ne zaman kullanılmaya başlandığını ve ne şekilde kullanıldığını kaynaklarla ortaya koymayı amaçlamıştır. Ming dönemi Çin topraklarından bu takvimin kullanımı ile ilgili örnekler vererek başlayan Chavannes, Moğolların yılları tarihlendirmek için on iki hayvanlı takvimi kullandığını ve Moğol fütuhatının bu takvimi yaymada oldukça etkili olarak takvimi İran’a kadar götürdüğünü belirtir. Hatta bu durumla ilgili Marco Polo’nun verdiği kısmen doğru bir anekdotu ve İlhanlı hükümdarı Argun’un 1285 yılında Papa’ya gönderdiği mektubu kaynak olarak gösterir. Yazar, Rus kroniklerinden hareketle Altın Orda prenslerinin bu takvimi kullandığını belirtir. Kazakistan’daki Semiretchie⁴ yöresinde meskûn Nesturilerin ise Selevkoslar sonrası dönemde mezar taşlarına Türk yılını gösteren işaretleri eklediğini belirtmiştir. Kamboçya ve Siyam (Tayland) yöresinde kullanımının daha eskilere dayandığını belirtse de bu takvimde yer alan hayvan adlarının tam olarak yer aldığı en erken kayıt olarak 1295 tarihli “Râma Khnomheng” yazıtını gösterir. Bu takvimin “Annam” yoluyla Çin’den bu bölgeye gelmiş olduğunu belirtir. Verdiği bir tarihi anekdotla Tibetlilerin 11. yüzyıldan beri bu takvimi bildiği ve kullandığını belirten yazar, Türkler ve Kırgızların ise bu takvimi iyi bildiğini ve takvimle ilgili en eski kaynakların Türklere ait olan Orhon yazıtları olduğunu ifade etmektedir. Çinlilerin farklı hanedanlar döneminde bu takvimi kullanmalarını kaynaklarıyla ortaya koyan yazar, takvimin Çin’deki kullanımına örnekler vermiştir. Yazar, Çinlilerin on iki hayvanlı takvime MS birinci yüzyıldan beri aşına olduklarını ancak bu takvimin Çinliler arasında yayılmasında bölgedeki Türk nüfusunun varlığının önemli bir etken olduğunu ifade etmektedir. Bunu da Tchao Yi’nin takvimin kaynağı Kuzey uygarlıklarıdır ve büyük olasılıkla Türk medeniyetleridir şeklindeki düşüncesiyle desteklemektedir.

İkinci bölüm “Çinceye Tercüme Edilmiş Olan Budist Metinleri/Kaynakları” başlığıyla verilir. Bu bölümde, Budist metinlerinde on iki hayvanlı takvimin izini süren Chavannes, kendisine Budist kaynakları sağlayan Çinli âlimlerin bu eserlerin içeriğini ve önemini bilmemesinden şikâyet etmektedir. Birçok Budist eserini inceleyerek on iki hayvanlı takvimin hakkında araştırmalar yapan Chavannes, elde ettiği verileri yorumlar ve bazı sonuçlara varır. Takvimde kullanılan hayvanlardan aslan/leopar/kaplan ayrımı ile Çin, Hint ve Kore’de kullanılan takvim içerisindeki döngüsel sistemde bulunan tutarsızlıkları ön plana koyan yazar, özellikle Orta Asya

³ Tabloda on iki hayvanın Türklere göre adlandırılmasını gösteren üç farklı bölüm bulunur. Bunlardan ilki Moğolistan’daki Eski Türkçe yazıtlara dayanırken, ikincisi Uluğ Bey’e, üçüncüsü ise El Birunî’ye dayandırılmaktadır.

⁴ Semiretchie, çevirmen tarafından “Kazakistan’daki Semey yöresi” olarak belirtilmiştir. Ancak bu bölge Balkaş gölüne akan yedi nehirden mülhem “Yedisu” olarak adlandırılan (Köprülü, 2006, s. 5) ve Almatı şehrini de içeren Kazakistan’ın güneydoğusudur. Ruslar, 1854’te Hokand Hanlığı ve Çin’den bu bölgeyi ele geçirmiştir. Bu bölge ile Kırgızistan’ın kuzey bölgelerini de içerisine alan coğrafyayı “Semiretchie oblastı” olarak adlandırmışlardır. Burada yaşayan Nesturiler üzerine yapılmış bir çalışma için bk. (Chwolson, 1886).

menşeli bazı sutraların etkisi ve takvimin Çin tasavvurundan uzak olması sebebiyle takvimin Türk kökenli olabileceğini belirtir. Bunu da Türklerin ilk çağlardan beri dört element sistemini bilmeleriyle destekler.

Üçüncü bölüm, “İkonografik Belgeler” adını taşımaktadır. Birinci bölümün ilk alt başlığı “Aynalar”, ikinci alt başlığı “Tılsımlar/Muskalar” ve üçüncü alt başlığı ise “Budist İkonografisi” ismini taşımaktadır. İkonografi, dinî nitelik taşıyan resim ve tasvirleri inceleyip yorumlayan bir sanat tarihi dalıdır. Yazar, bu bölümde on iki hayvan döngüsünün figüratif temsiline ait örnekleri kaynaklarıyla ve özellikleriyle birlikte vermiştir. Chavannes, bu örneklerin Çin arkeolojisi ile Budist ikonografisinin yardımıyla günümüze kadar korunduğunu belirtmektedir. 9 farklı ayna figürü ile bir tılsımın çift tarafını gösteren figürü örnek olarak veren yazar, 8 tane de Budist figürünü verir. Eserin orijinalinde sonuç kısmından sonra verilen figür ve Budist gravürler, bu bölümde metin içerisinde verilmiştir. Bu durum okuyucuya kolaylık sağlamaktadır.

Eserin “Sonuç” kısmında on iki hayvanlı takvimin kaynağı üzerinde duran yazar - Türk kökenli olduğunu bir kenara koyarak- bu konuda üç farklı hipotezin bulunduğunu belirtir. Bu hipotezlere göre on iki hayvanlı takvimin kaynağı olarak Hindistan, Mısır ve Kalde⁵ medeniyetlerini gösterir. Chavannes, bu hipotezleri ortaya koyduğu kanıtlarla sırasıyla çürütür. Sonunda on iki hayvanlı takvimin mucitlerinin, aksini iddia edecek veriler ortaya koyulmadığı müddetçe Türkler olduğunu ileri sürer. Chavannes’in bu çalışması, yayımlandığı yıla göre iyi hazırlanmış bir çalışmadır. Daha sonra yapılan çalışmalarda Léopold de Saussure, Heinrich Lüders ve Louis Bazin gibi bilim insanları Chavannes’in görüşlerine karşı çıkararak takvimi Çin’e dayandırsa da Berthold Laufer, Jean Pierre Abel-Rémusat, Osman Turan ve Kazım Mirşan gibi bilim insanları on iki hayvanlı takvimin kaynağının Türkler olduğunu savunur. Bu konuda günümüz olanakları ile eklettik bir çalışma yapılırsa daha doğru sonuçların elde edilmesi muhakkaktır. Türkoloji için önemli bir çalışma olan bu eseri dilimize çevirerek alana kazandırdığı için Prof. Dr. Mustafa Daş hocamıza teşekkür ederiz.

⁵ Kalde, Babil’i yönetmiş Kalde hanedanından ismini alan ve Mezopotamya’da bulunan bir bölgedir (Roux, 1992, s. 381). Bu bölgede yaşayan Nesturilerden ayrılarak Katolik inancına geçen Keldaniler, Süryanicenin Ninova lehçesini konuşan bir topluluktur.

KAYNAKÇA

- Bazin, L. (1974). *Les calenderiers Turc anciens et médiévaux*. Lille: Université de Lille.
- Chavannes, E. (1906). *Le cycle Turc de douze animaux*. Leide: Brill.
- Chwolson, D. A. (1886). *Syrisch-nestorianische Grabinschriften aus Semisjetschie: 1*. St. Petersburg.
- Köprülü, M. F. (2006). *Early mystics in Turkish literature*. London: Routledge.
- Roux, G. (1992). *Ancient Iraq*. London: Penguin Books.
- Saussure, L. De. (1920). *Le cycle des douze animaux et le symbolisme cosmologique des chinois*. Paris: Impremiere National.
- Schweyer, A. V. (2005). *Le Viêtnam ancien*. Paris: Belles Lettres.
- Turan, O. (1941). *On iki hayvanlı Türk takvimi*. İstanbul: Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Yayını.